

لچمن ڪومل جا غزل: هڪ اڀياس
A Study of Lakshman Komal's Ghazals

Abstract:

Lakshman Komal was particularly known for his poetry. He was a poet first and last, and his poetry is the prime source of his identity in India. He was well-aware of all the subtleties of poetry because, from his early age, he was fortunate to have the company of the eminent poets like Narayan Shiyam and Purlisram Ziya. Moreover, he had Harumal Sada rangani Khadim, an expert in prosody, as his teacher who conditioned him to be a matchless poet of Ghazals. Along with Ghazals he successfully composed Nazm (poem) and new poetry, yet his Ghazal perfectly meets the criteria of prosody and it is artistically flawless and highly sublime.

The language of Lakshman Komal's Ghazals is truly beautiful and polished. Though he started composing poetry in an age when Sindhi Ghazal was greatly under the influence of Persian patterns and comparisons, but his Ghazals indicate only a slight Persian influence. His Ghazals largely exude the fragrance of pure Sindhi tradition. There is profuse use of Hindi words in the Sindhi poetry of many Sindhi poets living in India, which is a natural sign of the influence of the land on their writings but Lakshman's Ghazals seem to be completely free from such influence. In this article, the research has attempted to make a comprehensive study of Lakshman Komal's Ghazals.

Key words: identity, subtleties, prosody, sublime, fragrance, influence.

شاعري هڪ اهڙي دنيا آهي، جنهن کي مڪمل طور ڪوبه تسخير نه ڪري سگهيو آهي. اهوئي سبب آهي جو هن وقت تائين شاعريءَ جون اڻ ڪٽيون وڌيون ته بيان ڪيون ويون آهن پر حتمي وصف بيان نه ٿي سگهي آهي، تنهن ڪري اهو چئي سگهجي ٿو ته 'شاعري' وصفن کان اڳتي هڪ اهڙو احساساتي ڪرشمو آهي، جنهن کي رڳو محسوس ڪري سگهجي ٿو پر بيان نه ٿو ڪري سگهجي. نامياري شاعر ۽ نقاد لچمن ڪومل به سنڌي ٻوليءَ جي برجستي شاعر نند جوڀري جي شعري مجموعي "اڪر ڪتا" جي مهاڳ ۾ لکيو آهي ته:

”دنيا جو ڪو به دانشور، ويندي اُستاد آرسطوءَ جهڙو ڏاهو شخص به شاعريءَ جو صحيح ۽ چتو مفهوم پيش نه ڪري سگهيو آهي. ڪن پارڪن شاعريءَ کي اندر جي اڌمن جو آواز ڪري ڪوٺيو آهي. ڪن شاعريءَ کي پيغمبريءَ جو درجو ڏيئي پير پرستيءَ ڏانهن مائل ڪيو آهي ۽ ڪن روايتي انداز ۾ جذبن جي پلٽ پلٽان کي ستن ۾ سرچڻ جو سلسلو ڪري ڄاڻايو آهي. پر خالص شاعري انهن معنائن، مفهومن ۽ مطلبن کان گهڻو مٿي ۽ مختلف آهي..... منهنجي نظر ۾ پڻ مختلف گهڙين ۾ شاعريءَ جا الڳ الڳ رخ ۽ وهنوار پئي رهيا آهن. جيڪي مبهم ۽ اڻ چٽيا رهيا آهن جو مختلف دورن ۾ شاعريءَ جا رنگ روپ ۽ نظريا به وقت جي وهڪرن سان وهندا رهيا آهن. انڪري جدا جدا دورن جي شاعري رڳو پنهنجي دورن ۽ وقت جي تقاضا پوري ڪندي رهي آهي.“⁽¹⁾

شاعري، مختلف صنفن تي آڌاريل آهي، اصل ۾ اهي صنفون اظهار جي الڳ الڳ قالبن وانگر ئي آهن. ننڍي کنڊ ۾ مقبول عروضي صنفن منجهان، غزل اهم ترين شعري صنف آهي، جنهن تي اڄ سوڌو مختلف ٻولين ۾ طبع آزمائي ٿي رهي آهي ۽ ان صنف ۾ نوان نوان تجربا پڻ ٿيندا رهن ٿا. خود سنڌي غزل به گذريل ڪجهه ڏهاڪن کان، سنڌي شاعريءَ جي مقبول صنف بڻجي پيو آهي. جيتوڻيڪ عروضي شاعريءَ ۾ غزل هڪ مشڪل صنف آهي، جنهن سان نپاءُ هر ڪنهن جي وس جي ڳالهه ناهي، پر اڄوڪي سمي ۾ هر شاعر، غزل جي صنف ۾ پنهنجن جذبن ۽ احساسن جي پالوت ڪرڻ چاهي ٿو. اهو ئي سبب آهي ته هند سنڌ جا اڪثر شاعر، اسان کي غزل گو نظر ايندا. غزل، شاعريءَ جي هڪ اهڙي نرم ۽ نفيس صنف آهي، جنهن کي وڏي احتياط جي آڱر سان چمڻ جي ضرورت آهي. غير تجربڪار فنڪار جي ڇههءَ سان ان جي حسن کي هيڪاري چيمو به رسي سگهي ٿو. تنهن ڪري منهنجي خيال ۾ غزل جي نزاکت ان جو اولين ڳڻ آهي.

لچمڻ ڪومل جي سڃاڻپ هڪ صحافي، تجزيا نگار، مضمون نويس ۽ نقاد واري هئي ۽ ويجهڙ ۾ هن پنهنجي آتم ڪٿا ”وهي کاتي جا پنا“ به شايع ٿيل آهي، مون کي پنهنجي ڪم علمي جو احساس تڏهن ٿيو، جڏهن محترم وينا شرنگي،

ڪومل صاحب جا ڪيترائي غزل ۽ نظم مون ڏانهن اماڻيا. خبر پئي ته 1975ع ۾ لچمڻ ڪومل هڪ سٺو شاعر به هو ۽ سندس هڪ شعري مجموعو ”جيءَ جھروڪا“ پڻ شايع ٿيل آهي. جنهن ۾ هن جا آزاد نظم/ نثري نظم هيا، ان ڪتاب تي کيس ساھتياھ اڪيڊمي دھلي پاران 1976ع ۾ ھند جو وڏي ۾ وڏو ايوارڊ پڻ ڏنو ويو هو. انسائيڪلوپيڊيا سنڌيانا موجب:

”هو ورهاڱي کان پوءِ وارن شاعرن ۾ سٺو مقام رکي ٿو ۽ غزل ۽ نظم جو سٺو شاعر آهي. ڀارت ۽ ان کان ٻاهر ”آل انڊيا پوٽري سمپوزيم“ ۾ شرڪت ڪرڻ سان گڏ سنڌ ۾ پڻ ڪيترا ڀيرا ادبي ڪانفرنسن ۾ شرڪت ڪئي اٿس. سندس شاعري اردو، انگريزي ۽ روسي زبانن ۾ ترجمو ٿي چڪي آهي.“⁽²⁾

لچمڻ ڪومل پنجاهه واري ڏهاڪي جي، پڇاڙڪن سالن کان شاعري شروع ڪندي، ستر واري ڏهاڪي تائين شعر چيو ۽ پوءِ شاعريءَ کي الوداع چيو. اهڙي پختي شاعر ڀلا شاعريءَ کان پنهنجا رستا ڌار ڇو ڪيا؟ ان جا ڪيئي جواب ٿي سگهن ٿا. شاعر ۽ نثر نگار رکيل مورائي پنهنجي هڪ مضمون ”لچمڻ ڪومل ۽ سنڌ“ ۾ لکيو آهي ته:

”لچمڻ اول ۽ آخر شاعر آهي ۽ هند ۾ هن جي اهائي اهم سڃاڻپ آهي، هو شاعريءَ جي سمورين باريڪين کان واقف هئو، ڇاڪاڻ ته هن کي شروعاتي ڄمار ۾ نارائڻ شيام ۽ پراسرام ضيا جهڙا شاعر مليا، جن سان هن گڏجي شاعري ڪئي ۽ هند ۾ هن کي هرومل سڌارنگاڻي خادم جهڙو عروض جو ڄاڻو استاد مليو. جنهن کيس ٺپي ناهي هڪ لاجواب غزل گو شاعر بڻايو.“⁽³⁾

جيتوڻيڪ هن غزل سان گڏ نظم ۽ نئين ڪويتا ڪاميابيءَ سان لکي پر سندس غزل پنهنجي عروضي تقاضائن سان هم آهنگ، فني طور پختو ۽ فڪري طور سگهارو نظر اچي ٿو. منهنجي دعويٰ جي دليل طور سندس هي غزل ٿي پڙهي ڏسو:

مشڪين تون پاڻ ويني نظارن جي گود ۾
چمڪي ٿو يا ڪو چنڊ ستارن جي گود ۾؟
ڪنهن جو ڪرشمو آه، هي ڪنهن جو ڪمال آه،

طوفان جذب ٿي ويا ڪنارن جي گود ۾!
 ان ريت مسڪرائي غمن ۾ به زندگي
 جيئن ڦول مسڪرائي ڪو ڦارن جي گود ۾!
 ڪومل پچچ انهن کان محبت جي درد جو
 آئي نه جن کي ننڊ بهارن جي گود ۾!

مٿيون غزل، غزل جي بنيادي وصف ۽ گهرجن مطابق ’مُنڊيءَ تي ٽڪ‘ وانگر
 ٿي ته آهي. محبوب جو مست نظارن ۾ مرڪڻ، ستارن جي گود ۾ چنڊ جي چمڪڻ
 جهڙو آهي. طوفانن جو ڪنارن جي هنج ۾ جذب ٿيڻ آخر ڪنهن جو ڪرشمو آهي!
 غمن ۾ مرڪندڙ زندگي ڦارن جي وچ ۾ کلندڙ گلن جهڙي آهي ۽ محبت جو درد بهارن
 جي هنج ۾ بي آرام ماڻهن کان پڇڻ ڪبي. غزل ڪنهن گلزار وانگر ئي لڳي ٿو. جنهن
 ۾ طرحين طرحين گل آهن ۽ هر گل ۾ پنهنجو رنگ ۽ خوشبو آهي. حسين تشبیهن
 جي حسن سان سينگاريل ڪومل جي هن غزل ۾ نه رڳو رومانوي فضا ٿي پسجي پر غم
 ۽ خوشي جي ڳالهين مان زندگيءَ جي جھلڪ به ڏسجي پئي.

غزل جي ٻين انيڪ خوبين سان گڏ، ان جي هڪ وڏي خوبي اها به آهي ته ان
 جو هر شعر/بيت پنهنجي هڪ الڳ دنيا رکي ٿو. جيڪڏهن غزل جي شعرن کي
 ستارن سان تعبير ڪجي ته هڪ غزل ڪنهن ڪمڪشان جيان ئي لڳندو. غزل جي
 انهيءَ خوبيءَ بابت شيخ عبد الرزاق راز لکيو آهي ته ”غزل جو هر هڪ بيت ڪنهن
 جدا گانه تخيل ۽ تجربي جي پيداوار ٿئي ٿو، تنهن ڪري غزل جي هر بيت جو مضمون
 منفرد ۽ مڪمل نظريي جو حامل رهي ٿو. جنهن مان هڪ مڪمل تجربي جو مواد
 حاصل ٿئي ٿو. غزل جي مختلف بيتن ۾ مختلف خيال ۽ تجربن پيش ڪرڻ سان غزل
 جي سونهن برقرار رهي ٿي. غزل ۾ گهڻو ڪري مضمون جو سلسلو نه رهندو آهي.
 جيڪڏهن سڀني بيتن ۾ هڪ ئي مضمون آندو وڃي ۽ غزل ۾ تسلسل قائم رکجي ته
 اهو غزل جي روايت جي خلاف قانوني طور هڪ عيب سمجهيو وڃي ٿو.“⁽⁶⁾

لچمڻ ڪومل جي غزلن ۾ الڳ الڳ بيتن / شعرن ۾ خيالن جي رنگين دنيا
 نظر اچي ٿي. مثال طور سندس هي غزل پڙهجي:

اندر! اندر لاچاري بيزاري آ
 ٻاهر! ٻاهر مان ۽ دنياڌاري آ.

برفن جا گهر ناهي ويٺو هرڪوئي
تيزي اُس جي، تيزيءَ سان ئي جاري آ.

هن پل جو پس منظر ڪوئي ڏسي اچي،
هر ڪا صورت ڪيڏي پياري پياري آ.

ڪهڙا ڪهڙا ٿوهر اُپريا ڌرتيءَ تي،
مٽيءَ جي پٺ پئمئنجي ڪا لاچاري آ.

ڪهڙيون ڪومل تن کي ڏيون ميارون ڪي،
جن جي فطرت ۾ ئي دل آڙاري آ.

مٿيون غزل، جديد غزل جون سموريون گهرجون پوريون ڪندڙ آهي. جنهن ۾ شاعر پنهنجي داخلي احساسن کي ئي لفظن جي لڪيرن ۾ پورٽريٽ نه ڪيو آهي پر خارجي آزمودن ۽ تجربن کي به شعري قالب ۾ ڀرپور نموني پيش ڪيو آهي. هڪ طرف اندر جي بيزاري هڪ داخلي احساس آهي، ته ٻي پاسي دنياڌاري سماجي پنڌن ۽ خارجي معاملن سان منهن ڏيڻ جو احساس ڏياري ٿي. غزل جي مطلع وارن پنهنجي مصرعن جي منڍ ۾ ڏنل لفظ 'اندر' ۽ 'ٻاهر' اصل ۾ شاعر جا پاڻ کان ئي پڇيل سوال آهن، جن جا خود ئي جواب ڏئي ٿو. ائين سمورو غزل انسان جي اندر ۽ ٻاهر جي ڪيفيتن ۽ معاملن سان رچيل آهي.

غزل جي فني حسناڪين ۾ جماليات ۽ موضوعاتي سونهن ۾ رومانيت جي وڏي اهميت آهي. رومانس کان سواءِ غزل جي فضا ڏاڍي ڀسي محسوس ٿيندي آهي. لچمڻ ڪومل جا غزل، جماليات توڙي رومانويت جي حسن سان مالا مال آهن.

ڪڏهن هن سان اهڙي ملاقات ٿيندي،

زبان بند هوندي مگر بات ٿيندي!

اگر گفتگو جي اجازت نه ملندي،

ته ظاهر نگاهن مان جذبات ٿيندي!

هن غزل ۾ به هڪ روايتي غزل وارا سمورا لوازمات موجود آهن. فن جي سطح تي، ٻوليءَ جي نزاڪت، اسلوب ۽ وزن بحر جي پابندي، ۽ فڪر جي سطح تي موضوع

سان ٺباھ ٿيل آھي. عشق ۾ اڪيون زبان بڻجي وينديون آھن ۽ لب خاموش ھوندا آھن. نگاهون ئي جذبن جو بيان ڪنديون آھن. اھي ڳالھيون ڪيترن ئي عاشقن ۽ شاعرن پنھنجي پنھنجي انداز سان ڪيون آھن پر انھيءَ غزل ۾ لچمڙ ڪومل جوھڪ شعر آھي، جنھن کي ھن ڏاڍي حسين انداز ۾ بيان ڪيو آھي:

ڪير ضبط آھون تہ پيا لڙڪ چلڪي

ھوا بند ھوندي تہ برسات ٿيندي!

ھي اھو ڊڪشن آھي، جيڪو ڪنھن بہ شاعر کي پنھنجي ڌار سڃاڻپ ڏيندو آھي. ڪومل ان شعر ۾ پنھنجي ڪيفيتن کي بيان ڪندي ’آھن‘ کي ھوا ۽ ’لڙڪن‘ کي برسات سان تشبيھ ڏيندي. شعر کي جيڪو حسن بخشيو آھي ان جو جواب ناھي. اھڙي طرح ڪومل جي شاعريءَ ۾ جڳھ جڳھ تي فني ۽ فڪري جمال جھلڪي ٿو. مثال طور سندس ھي غزل پيش آھي:

ڪندي توبھ بہ محفل ۾ جي مٽي آئي تہ ڇا ٿيندو؟

تصور ۾ اگر ڪاري گھٽا ڇائي تہ ڇا ٿيندو؟

ميجوسين توکان منھنجي اک پٺل ڏسجي نہ ٿي سگھجي

اگر رخصت جي ويٺي پر جي اک آئي تہ ڇا ٿيندو؟

محبت ۾ گوارا آھ خاموشي بہ تو خاطر،

پسي توکي نظر محفل ۾ شرمائي تہ ڇا ٿيندو؟

تنھنجي ھن بي نيازيءَ کان نہ دل ۾ درد پيدا ٿئي،

ڪريان مان ضبط آھون، پر جي اک آئي تہ ڇا ٿيندو؟

ستم ٿيندو اڪيلائيءَ ۾ تنھنجي ياد جو ايندي،

طبيعت ھجر جي راتين ۾ گھبرائي تہ ڇا ٿيندو؟

مٿئين غزل ۾ بيشڪ مجازي موھ جون ڳالھيون آھن، پر انداز ڪيڏو نہ حسين آھي. توبھ جي باوجود محفل ۾ آيل مٽي کي ٺڪرائڻ ۽ تصور ۾ ڪاري گھٽا ڇاڻجڻ غزل کي ھڪ رومانوي رنگ تہ ڏئي ٿو پر ’پٺل اک‘، ’شرميلي نگاهہ‘ ۽ ’اڪيلائيءَ ۾ ياد‘ جھڙيون علامتون ھن غزل ۾ غزل جي خالص رنگ تغزل کي گھرو سنڌي ٻولي

ڪندي لفظي ۽ احساساتي جمال جون خوبيون به پيدا ڪن ٿيون. لچمڻ جواھڙين ئي
خوبين وارو هڪ ٻيو غزل به ڏسو:

تنهنجي نظرن جو ٿي شڪار آيو
عشق ۾ جو به دل فگار آيو.
دل ۾ تنهنجو خيال آيو ائين،
چٽڪ ويرانِي ۾ بهار آيو.
سات دل کي جتي نه ڪنهن به ڏنو
تنهنجو ويچار بار بار آيو
ڪيئن نه بيتاب ڏس شباب بڻيو
جيئن ذرا حسن تي نڪار آيو.

لچمڻ ڪومل جي غزلن جي ٻولي ڏاڍي پياري ۽ نج نبار آهي. جيتوڻيڪ
جنهن دور ۾ هن شاعريءَ سان ناتو جوڙيو هيو، ان وقت، سنڌي ٻوليءَ ۾ لکجندي غزل
اڃا فارسي ترڪيبين ۽ استعارن کان مڪمل طور آجو نه ٿيو هيو ۽ اهڙي ڪجهه
جهلڪ لچمڻ جي غزلن ۾ به نظر اچي ٿي، ۽ ڪومل وٽ ’چشمِ پُرنم‘، ’دل فگار‘ ۽
’نگاهِ يار‘ جهڙا شعري استعارا ۽ ترڪيبون به ملن ٿيون، جيڪي اصل ۾ فارسي غزل
جو ئي ورثو آهن، پر تنهن هوندي به هن جا غزل گهڻو تڻو سنڌي ٻوليءَ جي نج لهجي
جي خوشبو ڏيندي آهن. مان هند ۾ رهندڙا ڪيترائي سنڌي شاعرن جي شاعريءَ ۾ سنڌيءَ
سان گڏ هندي لفظن جو گهڻائيءَ ۽ استعمال محسوس ڪيو آهي، جيڪو زميني اثر
جي ڪري هڪ فطري عمل به آهي پر لچمڻ ڪومل جا غزل اهڙي اثر کان ٻنهي آجا
محسوس ٿين ٿا.

هڪ اجنبِي وانگر ئي گذاريان تو وطن ۾
سمجهن ڪي زبان منهنجي ته پنهنجا به چوان ڪي.
جيئن جذبا تخيل جي پرن تي ٿي اڏاڻا،
ڪومل نظر آيا ٿي تصور ۾ جهان ڪي.

.....

دنا سين بحر غم جي کان ۽ طوفانن جي جھٽڪن کان
ڪنارن تي ڀروسو هو ڪنارن تي ڏنو دوکو

.....

راه ۾ ڪيئي پيچ ۽ خم
پوءِ به پنهنجا تيز قدم.
راهِ محبت ۽ آسان؟
هلي ته ڏس ڪي چار قدم.

مٿين شعرن ۾ ڪو اوڀرو لهجو محسوس نه ٿو ٿئي. هر شعر ۾ لفظن جي
جڙاوت ۽ ترتيب، خيالن جو وهڪرو، احساسن جي اچل، تزوئن ۽ واضح مفهومي
موجود ملي ٿو.

ڪنور مهيندر سنگھ بدي سحر جو هڪ شعر آهي ته:

زندگي موت بن گئی هوتی، جان سے ہم گذر گئے ہوتے
اتنے عشرت زدہ ہیں ہم کہ اگر، غم نہ ہوتا تو مر گئے ہوتے

حقيقت اها آهي ته غم هڪ طاقت آهي، جنهن وسيلي زندگيءَ جي حقيقت
کي سمجهي سگهجي ٿو. چو ته ڏک جي ڪم مان ئي سُڪ جي باڪ ڦٽندي آهي. ”درد
شاعريءَ جو بنيادي موضوع آهي، درد جون ڪوڙ صورتون آهن. دنيا جي سڄي شاعري
انسان جي خارجي ۽ داخلي درد جي ڪٿا آهي. شيلي چيو هو ته “Our sweetest
songs are those that tell of saddest thought” تخليق خود هڪ درد جو
عمل آهي، جيڪو ماڻهو پاڻ پوي ٿو سوڀي جي بيٺا ڪي به محسوس ڪري ٿو. ائين،
جيسيتائين ڪو شاعر درد جي ڪيفيت کي گهرائي سان محسوس نه ٿو ڪري ۽ غم
جي ماهيت جي پروڙ نه ٿو رکي تيسيتائين ان کي پنهنجي باطن ۾ جذب نه ٿو ڪري
سگهي.“⁽⁵⁾

لچمڻ ڪومل به ڏک جي حقيقت کان آشنا آهي. هن جو خيال آهي ته درد
هڪ حد تائين درد ڏئي ٿو ۽ جڏهن اها حد پار ڪري وڃي ٿو ته ڏک نه ٿو رهي.
پٽائي جي لفظن ۾ پوءِ ”ڏک سڪن جي سونهن بڻجي پوي ٿو.“ ان ڪري ڪومل جڏهن
ان ڏک جي سک کي پسي ورتو ته چئي ڏنو ته هاڻي حياتي غم جي اثر کان بچي وئي
آهي.

حد کان وڌي ويو ته ڪوئي غم نه غم رهيو.
آخر حيات غم جي اثر کان بچي وئي.

شېلي نعماني پنهنجي مشهور ڪتاب ”شعر العجم“ ۾ اعليٰ درجي جي شاعريءَ جي اهم عنصرن بابت لکيو آهي ته:

”هڪ عمدہ شعر ۾ گھڻيون ئي ڳالهيون هونديون آهن. ان ۾ وزن هوندو آهي، محاسنات هوندي آهي، يعني ڪنهن چيز يا ڪنهن حالت جي تصوير چڪي ويندي آهي، خيال بندي هوندي آهي. لفظ سادا ۽ منڙا هوندا آهن، بندش صاف هوندي آهي ۽ طرزادا ۾ جدت هوندي آهي.“⁽⁶⁾

انهن بنيادي اصولن کي سامهون رکندي لچمڻ ڪومل جي غزلن جو مطالعو ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته هن جي غزل ۾ اهي مٿوئي خوبيون موجود آهن. مثال طور سندس غزلن مان هي چند شعر ٿي پڙهي ڏسجن:

آئي دل پر جي، به تي لڙڪ اکين مان چلڪيا،
توهين آيوءَ جو ڪٿي ياد، توهين ڇا ڄاڻو؟

.....

دل جي حالت مون کان پڇو ڇو ٿا،
خود ڏسو منهنجي ئي نگاهن ۾.

.....

ٿوهر جي تاريءَ تي گل گلابن جا،
رات ڏٺا سين خوب ڪر شما خوابن جا.

.....

اي وقت جا انڌا رکوالا، هي راز اسان پي ڄاڻون ٿا،
بي وجهه اوهان جي اکڙين کان ڇو بينائي منهن موڙي ٿي.

مٿيان سمورا شعر با وزن آهن، لڙڪن جو اکين مان چلڪڻ ڏک جي حالت جي تصوير ڪشي آهي. اهڙي طرح ٿوهر جي تاري تي گلابن جي ڦٽڻ کي جيتوڻيڪ هن خوابن جو ڪرشمو سڏيو آهي پر ان شعر ۾ محاسنات سان گڏ سريغلت خيال به موجود آهي. ڪومل جا اهي ۽ اهڙا سمورا شعر لفظي سادگي ۽ چاشنيءَ سان ٽپ، حسين لفظي بندش، طرزادا ۽ جدت سان پرپور نظر اچن ٿا. سندس غزل جي هر شعر ۾ انوکو فڪر ۽ تخيل موجود آهي. حقيقت اها آهي ته فڪر ۽ تخيل جي دنيا تمام وسيع آهي، جنهن جو ڪو ڇيهه ناهي. لچمڻ ڪومل جي غزلن ۾ جيڪا تخيل جي

پرواز آهي ۽ جيڪو گھرو فڪر ۽ شعور موجود آهي ان جو ڪاٿو ڪرڻ لاءِ هن جي غزلن کي وري وري پڙهڻو پوندو. چوڻ ته هن جي غزلن ۾ اهڙا فلسفياڻا شعر به موجود آهن، جن تي گھڻي دير تائين ڳالهائي سگھجي ٿو.

موت وس ۾ نه زندگي وس ۾،
ڪيڏو بي اختيار آهيون اسين.

ڪيڏو نه سچ آهي ته ماڻهوبن وسڻ جي اهڙي عالم ۾ ئي زندگي گذاري ٿو. جڏهن ماڻهوءَ کي نه زندگيءَ تي اختيار آهي نه موت تي ته پوءِ ڇڻ هو زندگي هوائن جي دوش تي گذاري ٿو ۽ جڏهن هوائون بند ٿي وڃن ٿيون ته هڪ گھٽ ۽ پوست جو احساس ٿئي ٿو. هڪ اهڙي گھٽ جيڪا ماڻهوءَ کي موت جي هنج ۾ سمهاري ٿي. لچمڻ ڪومل ڀاتيا به موت جي انهيءَ هنج ۾ وڃي سٽو آهي پر هن جي فڪر ۽ تخيل کي ڪڏهن به موت نه ٿو اچي سگھي.

حوالا

1. جوڀري نند، ”اڪر ڪٿا“، (مهاڳ: ”اڪر ڪٿا“ اوندھ ۾ روشنيءَ جو اڪيلو اهڃاڻ – لچمڻ ڪومل) ساهت سنڌو پبليڪيشن ممبئي، 2012ع ص 08
2. انسائيڪلوپيڊيا سنڌيانا (جلد ٻيو) سنڌي لئنگويج اٿارٽي حيدرآباد، 2010ع
3. مورائي رکيل، ”لچمڻ ڪومل ۽ سنڌ“ سنڌ سلامت ڪام (لنڪ: <http://sindhssalamat.com/threads/11566>)
4. شيخ عبد الرزاق راز، ”سنڌي غزل جو تجزيو“ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ٻيو ايڊيشن 2004ع، ص 20
5. دانش احسان ڊاڪٽر، مقالو: ”شاهه لطيف جي شاعريءَ ۾ درد جون ڪيفيتون“، ”ڪلاچي“ تحقيقي جرنل (ايڊيٽر: پروفيسر محمد سليم ميمڻ)، جلد 20، شمارو 2، ڊسمبر 2017ع ص 11
6. نعماني شبلي مولانا، ”شعر العجم“ (جلد چهارم)، معارف پريس اعظم ڳڙ، 1951ع، ص 6